

TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA

2022
2-son

ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal

ISSN 2181-8274

*Ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal.
1996-yilda tashkil etilgan.*

Tahrir hay'ati raisi:

Sh.U.Yakubov

Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari va ilg'or
texnologiyalarni tatbiq etish markazi direktori

Tahrir hay'ati raisi o'rinbosari:

M.X.Esanov

Bosh muharrir:

A.T.Eshmurodov

Bosh muharrir o'rinbosari:

A.A.Sabriyev

Tahrir hay'ati a'zolari:

L.R.Zaripov

M.Tajiyev

Sh.A.Rasulov

G.K.Baxodirova

S.Q.Maxsumova

S.S.Samandarova

O.N.Toshpulatov

S.S.G'oziyev

Sh.Sh.Sabirova

Jamoatchilik kengashi a'zolari:

Q.X.Abduraxmanov

Sh.T.Qudratxo'ja

G.Sh.Rixsiyeva

Sh.S.Sirojiddinov

R.I.Xolmurodov

A.I.Toshpulatov

N.M.Jabborov

M.A.Raxmatullaev

T.Z.Teshabayev

M.Q.Sultonov

Dizaynerlar:

M.Yo'ldashev

Sh.B.Sobirov

TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYA

Шухрат Якубов.

“Ўзбекистон олий таълим тизимида илм-фан таракқиёти ва унинг
истикболлари” 4

Nilufar Mamatqulova.

“Xorij mamlakatlarida kredit-modul tizimini joriy etishdagi o'ziga xosliklar
hamda tizimni yurtimizda yo'lga qo'yish imkoniyatlari” 9

Муҳсинжон Юсупов.

“Узлуксиз ўқув амалиёти даврида талабаларнинг илмий-услубий
таъминоти масаласи” 12

Зулфия Отабоева.

“Олий таълим муассасаси талабалари жамоасида ҳамкорлик мада-
ниятини шакллантиришнинг назарий асослари” 16

Лола Наримбаева.

“Талабаларда интеллектуал-ижодий қобилиятни ривожлантиришга оид
шарқ ва ғарб олимларининг педагогик-психологик қарашлари” 18

Нодирбек Ахмеджонов, Ойдин Оллаярова.

“Эффективное использование мультимедийных технологий в препода-
вании физики в вузе” 22

Замира Сафарова.

“Таълим муҳити мактаб ўқувчиларининг лингвмаданий компетентли-
гини ривожлантириш шарти сифатида” 25

Садоқат Самандарова.

“Инглиз тилшунослиги тарихида эвфемик ва дисфемик ифодаларнинг
илк намуналари таҳлили” 29

Санжар Абдурахмонов.

“Демократиянинг гендерлашувида гендер тенгликнинг ижтимоий муно-
сабатлар соҳасида парадигма сифатида қўлланилиши моҳияти ва наза-
рий жиҳатлари” 33

Hurriyat Nuriddinova.

“Topishmoqlarning shakllanish xususiyatlari” 36

Feruza Xomidjonova.

“O'quv-mashg'ulot guruhlarida shug'ullanuvchi 14-15 yoshli kurash-
chilarning umumiy jismoniy tayyorgarligi dinamikasi ahamiyati” 39

Shahnoza Shoymardonova.

“Texnologiya fanini o'qitishda o'quvchilarni dastlabki innovatsion faoliyatga
tayyorlash nazariyasi” 43

Muassislar:

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,

Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari va ilg'or texnologiyalarni tatbiq etish markazi

Manzil: 100095, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Shifo nur ko'chasi, 75-uy

Telefon: (71) 207-03-41

e-mail: rmxat@edu.uz

Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot agentligidan 2014 yil 26 dekabrda 0506 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal har oyda o'zbek, rus va ingliz tillarida elektron shaklda chop etiladi.

“Ta’lim, fan va innovatsiya”
jurnali O'zbekiston Respublikasi
Oliy attestatsiya komissiyasi
Rayosatining 2015 yil 18 noyabrdagi
218/5-sonli qarori bilan 13.00.00 –
PEDAGOGIKA FANLARI bo'yicha,
2018 yil 28 noyabrdagi 247/6-sonli
qarori bilan 23.00.00 – SIYOSIY
FANLAR bo'yicha doktorlik
dissertatsiyalari asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan
ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ta’lim, fan va innovatsiya”
jurnalidan ko'chirib bosish faqat
tahririyatning roziligi bilan amalga
oshiriladi. Maqolada keltirilgan
faktlarning to'g'riligi uchun muallif
mas'uldir. Tahririyat fikri mualliflar
fikriga mos kelmasligi mumkin.

Jurnalning to'liq matnini esijournal.uz rasmiy saytidan yuklab olishingiz mumkin.

*Maqola va murojaatlaringizni
[@esijournalbot](https://t.me/esijournalbot) telegram bot'iga yuboring.*

Shokir Maxmudov.

“Talabalarning ijtimoiylashuvi va ma'naviy-huquqiy tarbiya berish texnologiyalarining ilmiy-nazariy asoslari” 46

Saodat Boybo'riyeva.

“Maktabgacha yoshdagi bolalarining muloqot madaniyatini tarbiyalashda ta'limiy o'yinlar” 49

Tursunoy Yandashova.

“Joy nomlarining semantik-struktur tasnifi masalasi” 51

Шахло Салимова.

“Хавфсиз таълим муҳити ва уни яратишнинг моҳияти” 55

Muhammadali Hakimov.

“Oliy ta'lim muassasalarida yosh fiziologiyasi va gigiyenasi fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish” 59

Feruza Mardonova.

““Zinama-zina” metodi yordamida talabalarga “Tezlatkichlar fizikasi” mavzusini tushuntirish” 62

Зухра Ёкубова.

“Использование инновационных методов обучения на практических занятиях по латинскому языку” 64

Mashkhura Tursunova.

“The role of critical period hypothesis in second language teaching” 69

Тўлқин Бузруков.

“Физикадан масалалар ечишда компетенциявий ёндашувнинг услубий имкониятлари” 72

Gulnara Jumayeva.

“Maktab o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari va tarkibiy komponentlari” 76

Мафтуна Абдимўминова.

“Сурхон давлат қўриқхонаси флорасининг камёб ва эндем бирпаллалӣ ўсимликлари” 80

Чарос Байсариева.

“Олий таълимда технологик ютуқлар таҳлили” 83

Sarvinoz Norboyeva, Gulsin O'roqova.

“O'quvchi-yoshlarda ijtimoiy intellektni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari” 86

Фарзона Алимова.

“Методические аспекты использования ментальных карт в проективной деятельности” 89

Faxriniso Oxunjonova.

“Qo'qon adabiy muhitida zullisonaynlik an'anasi: muqimiy va furqat ijodi misolida” 93

Maftuna G‘ulomova.

“Fizika o‘qitishni loyihalashda xalqaro baholash dasturlari” 96

Tursunoy Uralova.

“Lexical-semantic and structural features of emotional relation verbs in english” 98

Dildora Sarimova.

“D.I.Mendeleyevning davriy qonuni va davriy sistemasi” mavzusini o‘qitishda o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish” 101

Sohiba Abdullayeva.

“Oliy o‘quv yurti kursantlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy modeli” 104

Рахимберди Ражаббаев.

“Меҳнат бозорида долзарб бўлган касблар бўйича мутахассислар тайёрлаш омиллари” 107

Durdona Tuxtamisheva.

“Qashqadaryo viloyatida xalq hunarmandchiligi rivojlanishining tarixiy ahamiyati va dolzarbligi” 113

Шахобиддин Мусаев.

“Оммавий ахборот воситаларида ўзбек адабий тилининг амалдаги илмий қоидалари ва нормаларига риоя қилиниши таҳлили” 115

Farxod Karimov.

“Axborotlashgan jamiyatda psixologik xavsizlik masalalarining dolzarbligi” 119

Saidjalol Gaziev, Muhammad Yo‘ldoshev.

“Oliy ta’lim muassasalarining masofaviy ta’limda qo‘llaniladigan texnologiyalar” 121

сифат хусусиятларини ажратиб кўрсатишади. Масалан, ечимнинг ўзига хослиги, таклиф қилинган ечимлар сони, чекланган доирада ҳал қилинган вазифалар сони, вақт оралиғи ва шу кабиларни назарда тутати...

Маркетинг ва менежмент ўқитувчиси D.Tapscottнинг “Wikinomics” китобида баён этилган позицияси диққатга сазовордир. Қандай қилиб оммавий ҳамкорлик ҳамма нарсани ўзгартиради, муаллиф иқтисоддаги янги бошқарув йўналишининг оммавий ҳамкорлик қандай қилиб ҳамма нарсани ўзгартириш тамойилларини D.Tapscott “Wikinomics” деб номлаган ва ҳамкорлик фани сифатида тавсия этган. [10. 14]

Шуни таъкидлаш керакки, Викиномика тўртта кучли янги ғояга асосланади: Очиқлик, тенглик, киришиш ва маҳорат. Булар таълим соҳасига муваффақиятли экстраполяция қилиниши мумкин бўлган фаолиятнинг таълим соҳасидаги мажмуига муваффақиятли татбиқ этишни тақозо этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Сулаймонова Ф. Шарқ ва Ғарб. –Т.: Ўзбекистон, 1997. – 600.
2. Иванова С.П. Учитель XXI века: ноопсихологический подход к анализу профессионально-личностной готовности к педагогической деятельности / С.П.Иванова. – Псков: ИГПИ им. С.М.Кирова, 2002. – 250.
3. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии. –М.: РСФСР. ПФА, 2004. 8- изд. – 340.
4. Сафарова Р., Мусаев У.Қ., Мусаев П. ва бошқ. Ўзбекистон Республикасида умумий ўрта таълим стратегияси муаммолари ва таълим мазмунининг янги моделлари, уларни татбиқ этиш йўллари. –Т.: Фан, 2005. – 200.
5. Зимняя, И. А. Педагогическая психология: учеб. для вузов / И. А.Зимняя. - 2-е изд., доп., испр. и перераб. –М.: Логос, 2000. – 350.
6. Абдуллаева Ш.А. Ҳамкорлик педагогикаси. –Т.: Фан ва технология, 2017. – 300.
7. Кассиров А.Г.Философские идеи П.А.Кропоткина о единстве природы и общества [Электронный ресурс] //Вестник МГТУ. 2007.Т.10, № 3. С. 450. Режим доступа: http://vestnik.mstu.edu.ru/vl0_3_n28/articles/08_kassi.pdf. – Загл. с экрана, (дата обращения: 16.07.2012).
8. Иванова С.П. Учитель XXI века: ноопсихологический подход к анализу профессионально-личностной готовности к педагогической деятельности / С.П.Иванова. –Псков: ИГПИ им. С.М.Кирова, 2002. – 320.
- 9.Садуллаев Б.Б. Ўйинлар воситасида ўқувчиларда дўстона муносабатларга асосланган ижтимоий ҳамкорлик кўникмаларини ривожлантириш тизими. 10.13.00.01 – Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи ихтисослиги бўйича Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Самарқанд – 2019. – 120.
10. D.Tapscott. Д. Викиномика: как массовое сотрудничество изменяет все / Дон Тапскотт, Энтони Д. Уильяме; пер. с англ. П. Миронов, Г.Василенко. –М.: Сбербанк, 2011. – 510.

ТАЛАБАЛАРДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ-ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТНИ РИВОЖЛАНТИРИШГА ОИД ШАРҚ ВА ҒАРБ ОЛИМЛАРИНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ҚАРАШЛАРИ

Лола Наримбаева,
Чирчик давлат педагогика институти

Аннотация

Мақолада Шарқ ва Ғарб олимларининг интеллект ва ижодий қобилиятни ривожлантириш хусусидаги педагогик-психологик нуқтаи назарлари таҳлили келтирилган. Шунингдек, талабаларда ижодийликни ривожлантириш бўйича илмий тавсиялар берилган.

Калим сўзлар: креатив, интеллект, идрок, истеъдод, мия, ақл, ижтимоий, классификация, қобилият, онг, тафаккур, ҳиссиёт, ахлоқий, шахс, инновацион, эстетик, геиталтик, оптимал.

Аннотация

В статье представлен анализ педагогических и психологических взглядов восточных и западных ученых на развитие интеллекта и творческих способностей. Также были даны научные рекомендации по развитию творческих способностей у студентов.

Ключевые слова: креативный, интеллект, восприятие, талант, мозг, интеллект, социальный, классификация, способности, разум, мышление, эмоции, мораль, личность, инновация, эстетика, оптимальный.

Annotation

The article presents an analysis of the pedagogical and psychological views of Eastern and Western scientists on the development of intellect and creative abilities. Also, scientific recommendations on the development of creativity were made in the students.

Keywords: creative, intellect, perception, talent, brain, intelligence, social, classification, ability, mind, thinking, emotion, moral, personality, innovation, aesthetic, optimal.

Мамлакатимизда олий таълим муассасаларида рақобатбардош мутахассисларни тайёрлаш мазмунини жамиятни кадрларга бўлган ижтимоий буюртмаси, фан ва техника ютуқларидан келиб чиққан ҳолда, такомиллаштиришга эътибор қаратилмоқда. Малакали мутахассис қачон тайёрланади? Қачонки, креатив фикрлайдиган ёшлар салоҳияти ва иқтидори ривожлантирилса. Креатив фикрлаш талаба шахсида интеллектнинг ривожланганлигага боғлиқдир.

Интеллект таркибига идрок қилиш, хотирлаш, фикр юритиш, сўзлаш ҳамда психик жараёнлар қиради. Интеллектнинг ривожланиши туғма истеъдод, мия имкониятлари, жўшқин фаолият, ҳаётий тажриба каби ижтимоий омилларга боғлиқ. Интеллект савияси, даражаси инсон фаолиятининг натижаларига, шунингдек, психологик тестларга кўра аниқланади. Интеллект – бу инсон ва ҳайвонларнинг янги муҳитга мослашиши ҳисобланади. Ақл – инсоннинг фикрлаш қобилияти бўлиб, “англаш, тушуниш” деган маъноларда келади. Тушуниб етиш ақлий қобилиятнинг мустаҳкам тузилмаси ҳисобланади.

Узоқ асрлар давомида Шарқ мутафаккирлари ва Ғарб олимлари ёшларда ақлнинг, яъни интеллект ривожланишига оид муттасил илмий-фалсафий мунозаралар юритишган. Бироқ илмий баҳслар қанчалик даражада кескин ёки мураккаб бўлмасин, уларда ўзига хос мутлақ яқдиллик мавжуд. Интеллект шахсгагина хос бўлган хусусият саналади. Айрим адабий ёки фантастик асарларда инсондаги онг ва тафаккур бадиий тўқима ёки фантастик уйдирма деган ғоялар ҳам пайдо бўлди. Интеллект латинча сўз бўлиб, билиш, тушуниш, идрок қилиш, яъни инсоннинг ақлий қобилияти; ҳаётни, атроф муҳитни онгда айнан акс эттириш ва ўзгартириш, фикрлаш, ўқиш, ўрганиш, дунёни билиш ва ижтимоий тажрибани қабул қилиш қобилияти; турли масалаларни ҳал қилиш, бир қарорга келиш, оқилона иш тутиш, воқеа ҳодисаларни олдиндан кўра билиш лаёқати.

Шарқ олимларидан Форобий, Ибн Сино, Беруний,

Кайковус, Алишер Навоий ва бошқаларнинг педагогик қарашларида талаба ёшларда интеллект ривожланишига оид илмий фаразлар илгари сурилган.

Дунёда “иккинчи муаллим” таҳаллусини олган буюк олим Форобий “Бахт саодатга эришув йўллар ҳақида рисола” асарида одамларни турли белгиларга қараб гуруҳларга ажратади. Бунда у кишиларнинг диний мазҳаби, миллати, ирқига қараб эмас, балки табиий хусусияти, қобилияти, ақлий иқтидори, билим кўникмаларига эътибор беришлик зарурлигини таъкидлайди [13, 86]. Дарҳақиқат, талабаларда ижодий қобилият ва ақлий салоҳиятни ошириш орқали таълим сифатига эришилади. Бўлажак педагогларда интеллект қай даражада ривожланса, педагогик фаолияти самарали амалга ошади.

Беруний инсон ва ахлоқий тарбия ҳақида фикр юритар экан, “Инсонга ер юзини обод этиш ва уни бошқариб туриши учун ақл-заковат ато этилган, шунинг учун ҳар бир инсон юксак ахлоқли бўлиши лозим” [13, 54], дейди.

Ибн Сино “Ҳай ибн Яқзон” асарида илм-маърифатни ўрганиш, тафаккур қилиб зарур бўлган ва билиши мумкин бўлган нарсаларни ўқишга киришгани, бу йўлда ақлни ишга солиб, ўзини ёмонликлардан четлаштирадиган турли хусусиятларини билиб олганлигини қайд этади. Шунингдек, инсондаги ёмон иллатларни ҳам бартараф этишда илму фан, зиёнинг аҳамияти, инсондаги ақл-тафаккур қувватининг ёмон иллатлардан қутулиши, ўзлигини англаш воситаси эканлигини асослайди [13, 99]. Талабаларда интеллектни ривожлантириш учун уларни кўпроқ мустақил фикрлаш, таълимий вазиятларда учрайдиган муаммоларни еча олиш кўникмаларини шакллантириш зарур.

Кайковус “Қобуснома” асарида ақл ҳақида фикр билдириб, инсон қобилиятининг бир хил эмаслигини, инсон ақлининг туғма, яъни азалий, табиий ва касбий (муктасиб – ўргатилган ақл) қабиларга бўлинишини баён этади. Муктасиб ақл ҳам, табиий ақл

хам бир-бирисиз ривожланиши мумкин эмаслигини таъкидлайди ва фикрлари билан таълим-тарбиянинг аҳамиятига катта эътибор бериб, инсоннинг камолга эришишида ақлни шакллантириш ғоясини илгари суради [8, 101].

Абдурахмон Жомий “Баҳористон” асарида илмни беҳуда эгалламаслик, ҳар бир шахс жамият ва ўзи учун фойдаси тегадиган илмларни эгаллаши зарурлигини таъкидлайди. Билимнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти ҳамда ижтимоий жамият тараққиётини белгилашдаги ўрни ва ролини очиб бериш билан бирга, ҳар бир киши томонидан маълум ҳунар сирларини ўзлаштириш фойдадан холи бўлмаслигини уқтиради [13, 159].

Алишер Навоий илм-фаннинг инсон камолотидаги ўрни, билимларни ўрганиш асосида ҳосил бўлган ақл ва идрокнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти ҳамда ақлий тарбия, унинг моҳиятини ёритишга алоҳида эътибор қаратади [13, 170].

Юқорида келтирилган фикрлардан келиб чиқиб, талабаларда интеллектуал салоҳиятни тақозо этувчи масалаларни мустақил ҳал этиш, ўзи қарор қабул қилиш ва вазиятга қараб хатти-ҳаракатларини мувофиқлаштири олиш каби кўникмаларни шакллантириш муҳим деган хулосага келиш мумкин.

Қадимги Юнон олими Афлотун “Давлат” асарида интеллектни ақлий ва ҳиссий билиш тарзида классификация қилади. Ақлий билиш ҳиссий идрокдан холи бўлиб, у ақлнинг ўзи учун амалга оширадиган интеллектуал фаолият туридир. Тафаккурий билиш жараёнида ақл, идрок қатнашади, бироқ у ақлий билишдек ақл учун эмас, балки ҳиссий нарсалар, образларни, борлиқни англашдир [12, 103].

Арасту “ёшларга жисмоний, ахлоқий, ақлий тарбия бериш керак, жоннинг олий томонларини, яъни ақл ва иродани камол топтириш муҳим”, дейди [1, 102]. Аллома инсон учун муҳим бўлган ақлий фазилатларга билим, донишмандлик, фаҳмлаш ва бошқаларга ҳам аҳамият бериш лозимлигини уқтиради. Аммо ахлоқий фазилатлар ақлий фазилатларга бўйсунган ҳолда ифодаланади. Олим инсондаги фақат ақлий фаолиятни тан олади.

Демокрит фикрича, “Ақл тўғри хатти-ҳаракатларга йўналтирилмоғи, бу эса билимни доимо мукаммаллаштириб бориш, табиат қонунлари ва одам хулқини ўрганиш зарур” [1, 106]. Талабаларда интеллект даражаси ва ижодийлик ўртасидаги муносабат уларнинг шахсий хислатлари ва уларнинг мослашув усуллари таъсир қилади. Ижодийликнинг нималигини тушунишнинг ўзи ижодий ҳаракатни талаб қилади. Ижодийлик қандайдир аҳамиятли ва янги нарсга эришиш яъни инсонларнинг дунёни ўзгартириш учун қилган ҳаракатлари сифатида тушунилади. Шундай экан, талабаларда интеллектуал-ижодий қо-

билиятнинг шаклланишида ўқув-тарбиявий жараён ва атроф муҳитнинг роли ҳам муҳим саналади.

Психолог олимлар В.Штерн, Ж.Пиаже, Д.Векслер [3, 51] ва бошқалар интеллектга инсонларни янги ҳаётий шароитларга мослашаштирувчи умумий қобилият сифатида қарайди. Уларнинг тадқиқотлари америкалик мактаб ўқувчиларини лонгитюд методи орқали IQ интеллект коэффицентини аниқлашга қаратилган. Кузатувлар йиллар давомида интеллект коэффицентини юқори бўлган синалувчилар ҳаётда, фаолиятда юқори кўрсаткичларга эришганлигини кўрсатган [2]. Демак, олий таълим жараёнида ўқув машғулоти, амалиёт ва ижодий тўғараклар талабаларнинг ақлий салоҳиятни оширишга қаратилиши муҳим. Бу эса профессор-ўқитувчиларга катта маъсулият юклайди.

Сатоси Канадзава умумий интеллектни ақлнинг бир тури сифатида таърифлайди. Унинг фикрича, “умумий интеллект бизга кундалик ҳаётда мавжуд муаммоларни ҳал қилишда ёрдам беради” [11]. Талабаларни педагогик фаолиятида дуч келадиган турли вазиятларнинг ечимини топишга ўргатишда 4+2 кўчма амалиёт самара беради. Улар амалиёт даврида таълим-тарбия жараёнини кузатиш билан бирга, бевосита иштирок ҳам этади. Натижада, амалий тажрибага эга бўлади.

Ч.Спиремен ва Терстоун томонидан академик қобилиятнинг намоён бўлиши кузатилган. Улар: “шахс бирор когнитив соҳада муваффақиятга эришадиган бўлса, демак, у бошқа соҳаларда ҳам худди шундай зафарларга эришади”, деган ғояни илгари суради [9, 29-30]. Ҳаётга мослашишнинг асосий омили шахсдаги умумий интеллект эмас, балки вақт ўтиб, қобилиятлар бир-бирига таъсир эта бошлайди деб хулоса қилиш мумкин.

Х.Гарднер фикрича, “интеллект бир неча қобилиятлар йиғиндиси, шахсда интеллект эмас, балки бир неча хил онг мавжуд деган фикр пайдо бўлган. Агар шахс бирор соҳада муваффақиятга эришса, демак, у қолган соҳаларда ҳам яхши натижаларга эришади” [6, 67]. Талабаларда ижодий-интеллектуал қобилиятни ривожлантириш сирасига педагогик қобилиятни ҳам киритиш мақсадга мувофиқ. Педагогик қобилият турли хил таълимий вазиятларда оқилона қарор қабул қилиш, ўзини бошқара олиш, ўқув материални оддий ва ҳаётий мисоллар билан талаба онгига сингдиришдан иборат.

Р.Штенберг, Р.Вагнер шахсда ақлнинг уч хил кўриниши мавжудлигини асослаган:

1. Мураккаб масалани ечишда академик малаканинг мавжудлиги. Ақлий тестларнинг ягона тўғри жавобини белгилаш билан изоҳланади.

2. Амалий интеллект. Кундалик ҳаётда атроф-муҳитга мослашиш учун муаммо ечимининг энг оптималини танлашга ёрдам беради.

3. Ижодий ақл. Бундай тип вакиллари ўзининг ижодий қибилятини намоён этади [5, 85]. Ижодийлик мустақил фикрлашнинг юқори шакли ҳисобланиб, қибилятнинг креативлиги тарзида талқин қилинади.

Ж.В.Гетзелс ва П.В.Жексон ижодийликни ўлчаш учун Qr коэффициентини киритган. Ақлий истеъдод эса боланинг гувоҳномасидаги ёшига нисбатан қўлга киритган муваффақиятларининг миқдори билан ўлчанади. Ижодийлик таърифларини таҳлил қилиш орқали уларни олти турга ажратиш мумкин:

- гешталтик – ижодий жараённинг мавжуд гешталтларини бузиб, яхшироғини тузиш;
- инновацион – сўнгги натижанинг янгилиги бўйича ижодийликни баҳолашга йўналтирилиши;
- эстетик ёки экспрессив – ижод қилувчининг ўзини ўзи ифодалаши;
- психоаналитик – ижодийликнинг “У”, “Мен” ва “Идеал Мен” ўртасидаги ўзаро муносабати;
- муаммоли – ижодийликнинг масалалар ечиш жараёни;

Интеллектнинг ақлий жараёнлар тизими, муаммоларни ечишнинг услуби ва стратегияси, идрок қилиш фаоллигини талаб қиладиган вазиятга индивидуал ёндашувнинг самарадорлиги, яъни когнитив услуб орқали тасаввур қилиш мумкин. Бу ақлий жараёнлар, муаммолар, турли масалалар ва вазиятларни индивидуал, самарали идрок қилиш йўли билан фаол ҳал қилиш, ижодий топшириқлар ва умуман ижтимоий-маданий ҳаётга самарали қўшилиш, муваффақиятли мослашиш қибилятидир.

Интеллектнинг тузилиши қуйидагиларга боғлиқ:

- инсоннинг эмоционал-иродавий хусусиятлари.
- амалий ва назарий ўзаро муносабатлар қибиляти.
- унинг ҳаётий шароитлари ва ҳоказо.

Интеллект – тафаккур – тушуниш, тушуниб етиш – ақлий қибилятлар, “идрок қилиш фаолияти жараёни”, тушуниш, мулоҳаза қилиш, ақлий ҳулоса чиқариш ёрдамида идрок қилиш идрок қилиш фаолиятининг таркибий қисмлари бўлиб, у шахсдан “тушуниш ва фикрлаш қибиляти”ни талаб этади.

Олий таълим жараёнида талабаларда интеллектуал-ижодий қибилят босқичма-босқич ривожлантирилади:

1-босқич. Талабаларнинг шахсий қизиқишларини аниқлаш – бу ўқув жараёни янада яхши режалаштириш ва ташкил этиш билан чамбарчас боғлиқ бўлган ижодий қибилятни ривожлантириш тизимидаги биринчи босқич. Талабанинг ҳаётий тажрибасига ва унинг мавзуга бўлган илмий қизиқишига таяниб, ташаббускорлик, диққатни ривожлантириш, талабанинг муаммони ҳал қилиш бўйича ўз қарашларини тақдим этишини рағбатлантиради.

2-босқич. Вазифа ва лойиҳани эркин танлаш – ўқув амалиёти вазифасини аниқлаш, муаммо ечими-

ни излаш. Шу билан бирга, ҳар бир талабанинг ўзига хос қизиқишлари ва афзалликлари билан боғлиқ бўлган муаммоли материални танлаш керак. Ўқиш вақтининг чекланганлиги сабабли индивидуал ёндашув ҳар доим ҳам мумкин эмаслигига қарамай, уни жамоа иши билан алмаштириш мумкин, бу ерда эркин танлов усули ажралмас бўлади, унда мос гуруҳ ва вазифалар билан гуруҳни танлаш мумкин.

3-босқич. Ижодий муҳит яратиш – мазкур босқичда талабалар турли мавзуларда ижодий лойиҳа олиб боради. Бунда талаба фаолиятини рағбатлантириш ва дўстона муносабатлар ташкил этилиши зарур.

4-босқич. Мотивацион – бу босқич махсус шароитлар яратилиши билан тавсифланади, бунда талабаларда нафақат натижага, балки ушбу натижаларга эришиш жараёнига ҳам максимал қизиқиш шаклланади. Ўз ҳаракатларига қизиқмасдан, мотивация пасаяди, уни салбий ёки ижобий мустаҳкамлаш билан алмаштириш мумкин эмас. Режалаштиришнинг якуний натижаси ижодий қибилятларни ривожлантиришнинг ушбу босқичида усул ва методларни танлашга боғлиқ.

5-босқич. Талабаларни ҳамкорликка йўналтириш – бунда таълим олувчидан ички имкониятларини намоён этиш талаб этилади. Шахсий манфаатларни жамоавий манфаатларга сингдириш учун шароит яратиш муҳимдир. Олинган билимларни умумий ташаббус билан биргаликда нафақат ўқув фаолиятида, балки кундалик ҳаётда ҳам амалга ошириш аҳамиятли ҳисобланади.

6-босқич. Натижаларни намоёниш этиш – ушбу якуний босқич жараённинг якунланишини намоёниш этиш, шунингдек, эришилган нарсаларнинг аҳамиятини тушуниш ва кейинги ижодий йўлни давом эттиришга жонли қизиқиш бўлиб хизмат қилади. Натижалар таҳлили асосида талабаларга методик кўрсатма берилади.

Мамлакатимиздаги олий таълим муассасаларида рақобатбардош мутахассисларни тайёрлаш мазмунини жамиятни кадрларга бўлган ижтимоий буюртмаси, фан ва техника ютуқларидан келиб чиққан ҳолда такомиллаштиришга эътибор қаратилади. Малакали мутахассис қачон тайёрланади? Қачонки, креатив фикрлайдиган ёшлар салоҳияти ва иқтидори ривожлантирилса. Креатив фикрлаш талаба шахсида интеллектни ривожланганлига боғлиқ. Илмий манба ва адабиётлар таҳлили шуни кўрсатдики, ижодийлик жараёни билан интеллект даражаси ўртасидаги муносабат талабаларнинг шахсий ҳислатларига ва уларнинг мослашув усуллари таъсир қилади.

Бу борадаги таклифларимиз эса қуйидагилардан иборат:

- талабалар ижодий қибилятга эга бўлиши учун турли вазиятларни идрок қилиш, кенг маълумотлар-

га эга бўлиш, тафаккур ўзгарувчанлиги ва тезкорлиги (хилма-хил, ўзига хос), мантикий ва саводли мулоҳаза юритиш, тизимли ҳаракатларни амалга ошириш лозим.

- талабалар синтез-тахлил-синтез, ижодий ифода-лай билиш, умумлаштириш ва хулосалаш, ўз фикри-

га эга бўлиш, ишни охиригача етказиш, ишчанлик, ўз билимларини бошқаларга етказа олиш каби асосий креатив фазилатларни эгаллаши зарур.

- ижодийликнинг ривожланишида талабанинг индивидуал хусусияти ҳамда интеллектуал салоҳият ҳам муҳим рол ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Атаев Н., Расулова Ф., Салаева М., Хасанова С. Умумий педагогика. –Т.: “Фан ва технология”, 2012. –757.
2. Аткинсон Р.Л., Аткинсон Р.С., Смит Э.Е., Бем Д.Дж, Нолен-Хоксма С.. Введение в психологию. – Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак, 2007. –816.
3. Векслер Д. Мозг на 100%. интеллект. Память.креатия.Интуиция: Итенсив-тренинг по развитию супер способностей. –М.: Эксмо, 2015. – 848.
4. Воронин А. Интеллект и креативность в межличностном взаимодействии. –М.: Изд “Полцкий государственный университет”, 2022. –127.
5. Владимиров И.Ю., Корнилов Ю.К., Коровкин С.Ю. Современные теории мышления: учебное пособие. 2-е изд, стер-М. –Берлин: Директ-Медиа, 2016. –177.
6. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. –М.: АСТ, 2008.–247.
7. Гилфорд Дж. Психология мышления. –М.: Прогресс, 1965. –534.
8. Долимов С., Долимов У. Кайковус. Унсурулмаолий. Қобуснома, 1994. –174.
9. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. Учебное пособие для бакалавриата, специалиста и магистратуры. –М.: Издательство Юрайт, 2019. –349.
10. Налбантян С., Мэтьюз П. Секреты творчества, нейробиология, искусство и наш разум. Оксфорд университетская пресса, Издательство “Интелл”, 2019. –447.
11. Пинкер С. Лучшее в нас: Почему насилия в мире стало меньше. –М.: Издательство: Альпина нон-фикшн, 2011. –952.
- 12.Ўтамуродов А., Тўхтаров И., Чориев С, Назиров Х. Фарб фалсафаси. –367.
13. Хошимов К., Нишинова С. Педагогика тарихи. Дарслик, 2005. –357.
14. Штерн В., Брушлинский Ф. Дифференциальная психология и её методические основы. –М.: “Наука”. –80.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ В ВУЗЕ

Нодирбек Ахмеджонов,

Преподаватель-стажер кафедры информационных технологий “Университет Информационных Технологий Имени Мухаммада Ал-Хоразмий Нурафшанский Филиал”;

Ойдин Оллаярова,

Преподаватель-стажер кафедры информационных технологий “Университет Информационных Технологий Имени Мухаммада Ал-Хоразмий Нурафшанский Филиал”;

Аннотация

Эта статья направлена на эффективное сочетание физики университете и мультимедиа для оптимизации процедуры преподавания физики как серьезного базового курса в университете. Мы можем использовать преимущества мультимедиа, чтобы улучшить его использование в преподавании физики и повысить эффективность обучения.

Ключевые слова: Эффективность обучения, коронавирус, мультимедиа, физика.

Annotatsiya

Ushbu maqola universitetda jiddiy asosiy kurs sifatida fizikani o'qitish tartibini optimallashtirish uchun universitet